

De infantibus praemature abreptis

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΠΡΟΣ ΙΕΡΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΟ ΩΡΑΣ ΑΝΑΡΠΑΖΟΜΕΝΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

Σοὶ μὲν, ὦ ἄριστε, πάντες σοφισταὶ τε καὶ λογογράφοι τὴν τοῦ λέγειν πάντως ἐπιδείξονται δύναμιν, οἷόν τινα σταδίῳ τῷ πλάτει τῶν σῶν θαυμάτων ἐνδιαθέοντες· καὶ γὰρ πως οἶδεν μεγαλοφωνότερον ποιεῖν τὸν λόγον γενναία τις καὶ ἀμ φιλαφῆς προτεθεῖσα τοῖς δυναμένοις ὑπόθεσις, περὶ ἣν ὑψοῦται ὁ λόγος τῷ μεγέθει τῶν πραγμάτων συνεπαιρόμενος· ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς γηραιούς τῶν ἵππων ἔξω τοῦ σταδίου τῆς ὑποθέσεως μένοντες τὸ οὕς μόνον ταῖς ἐπὶ σοὶ τῶν λόγων ἀμίλλαις διαναστήσομεν, εἴ ποὺ τις καὶ μέχρις ἡμῶν φθάσειεν ἤχος σφοδρῶ τε καὶ συντεταμένῳ τῷ ἄλματι διὰ τῶν σῶν θαυμάτων τὸν λόγον ἐλαύνων. ἐπεὶ δὲ συμβαίνει, κὰν ὑπὸ γήρωσ ἔξω μὲνη τῶν ἀγῶνων ὁ ἵππος, πολλάκις αὐτὸν τῷ κτύπῳ τῶν κατακροαινόντων εἰς προθυμίαν διεγειρόμενον τὴν τε κεφαλὴν ἀνέχειν καὶ ὄρᾶν ἐναγώνιον πνέειν τε θυμῶδες καὶ ὑποκινεῖν τοὺς πόδας κοινῆ, πυκνῶς τῷ ἐδάφει τὰς ὀπλὰς ἐπαράσσοντα, ὧς προθυμία μόνη πρὸς τοὺς ἀγῶνάς ἐστιν, ἡ δὲ 68 τοῦ τρέχειν δύναμις προανηλώθη τῷ χρόνῳ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐξαγώνιος μένων διὰ τὸ γῆρας καὶ παραχωρῶν τοῦ σταδίου τοῖς ἀκμαίοις κατὰ τὴν παιδείυσιν μόνην σοὶ δείκνυσι τὴν προθυμίαν τοῦ ἐθέλειν ἂν καὶ ἐπὶ σοῦ ἀγωνίσασθαι, εἴπερ ἡβῶη κατὰ τοὺς νῦν τοῖς λόγοις ἀκμάζοντας. ὄση δὲ μοι τῆς προθυμίας ἐστὶν ἡ ἐπίδειξις, οὐκ ἐν τῷ διηγήσασθαι τι τῶν σῶν. τούτου γὰρ μόγις ἂν καὶ ὁ σφριγῶν τε καὶ συντεταμένος τύχοι λόγος, ὡς μὴ πολὺ κατόπιν τῆς ἀξίας ἀπολειφθῆναι, ὁ τὴν ἀμήχανον ταύτην ἀρμονίαν τοῦ ἤθους διερμηνεύων ἐκ τῶν ἐναντίων συγκεκραμένην πως. καθάπερ γὰρ ταῖς τῶν βλεφάρων προβολαῖς τὸ τῶν ἀκτίνων ἄκρατον ἡ φύσις ὑποσκιάζουσα κεκραμένον προσάγει τὸ φέγγος τοῖς ὄμμασιν, ὡς ἂν προσηνῆς ὁ ἥλιος γένοιτο πρὸς τὴν ἐκ τῶν βλεφαρίδων σκιὰν συμμέτρως τῇ χρεῖα κατακιρνάμενος· οὕτως τὸ σεμνὸν τε καὶ μεγαλοφυὲς τοῦ ἤθους τῇ ἐμμέτρῳ ταπεινοφροσύνῃ καταμιγνύμενον οὐκ ἀποστρέφει τὰς ὄψεις τῶν προσορώντων, ἀλλὰ δι' ἡδονῆς βλέπειν παρασκευάζει, ὡς μήτε τῆς σεμνότητος τὴν μαρμαρυγὴν ἀμαυροῦσθαι μήτε διὰ ταπεινότητος καταφρονεῖσθαι τὸ ἐνδιάθετον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἐκατέρῳ θεωρεῖσθαι τὸ ἕτερον, ἐν τε τῷ ὑψηλῷ τὴν κοινότητα καὶ ἐν τῷ ταπεινῷ τὸ ἔμπαλιν τὴν σεμνότητα. ἄλλος ταῦτα διεξερχέσθω καὶ τὸ πολυόμματον τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖτω, ὡς ἰσάριθμοι ταῖς θριξὶ τάχα τῆς κεφαλῆς οἱ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, πανταχόθεν ἐπ' ἴσης ὀξύ τε καὶ ἀπλανὲς δεδορκότες, ὥστε πόρρωθέν τε προῖδεῖν καὶ μὴ ἀγνοεῖν ἐκ τοῦ 69 σύνεγγυς μηδὲ τὴν πεῖραν ἀναμένειν τοῦ λυσιτελοῦντος διδάσκαλον, ἀλλὰ τὸ μὲν τοῖς τῶν ἐλπίδων ὀφθαλμοῖς προορᾶν, τὸ δὲ θεωρεῖν διὰ τῆς μνήμης, ἄλλο δὲ κατὰ τὸ ἐνεστῶς ἐν κύκλῳ περιαθρεῖν, πάντα δὲ κατὰ ταῦτὸν ἐνεργεῖν ἀσυγχύτως πάσαις ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις τὸν νοῦν καταλλήλως ἐπιμερίζοντα. τὸν τε σεμνὸν τῆς πενίας πλοῦτον θαυμαζέτω πάλιν ἐκεῖνος, εἴ τις ἔστιν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ εἰδῶς τὸ τοιοῦτον ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖσθαι καὶ θαύματι. τάχα δὲ εἰ καὶ μὴ πρότερον ἦν, ἀλλὰ νῦν διὰ σὲ καὶ πενίας ἀνθήσει πόθος καὶ πρὸ τῶν πολυταλάντων τοῦ Κροίσου πλίνθων ἡ σὴ λιτότης μακαρισθήσεται. τίνα γὰρ μακαριστὸν οὕτως ἀπέδειξε γῆ τε καὶ θάλασσα, ταῖς ἰδίαις ἐκατέρα προσόδοις δεξιουμένη, ὡς τὸν σὸν βίον ἢ πρὸς τὴν ὑλικὴν περιουσίαν ἀποδιάθεσις; ὡς γὰρ οἱ τοῦ σιδήρου τὸν ἰὸν ἀποξέοντες στιλπνὸν αὐτὸν καὶ ἀργυροειδῆ κατεργάζονται, οὕτως σοὶ φανότερα γέγονεν ἡ τοῦ βίου ἀκτὶς αἰεὶ δι' ἐπιμελείας τοῦ ἰοῦ τῶν χρημάτων καθαιρομένη. καὶ ταῦτα παρείσθω τοῖς εἰπεῖν δυναμένοις καὶ ὅτι

καλῶς ἐπίστασαι, ἐν τίσιν ἐστὶ τὸ λαβεῖν τοῦ καθαρεῦσαι λήμματος ἐνδοξότερον· δὸς γάρ μοι μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, ὅτι οὐ πάντων ὑπερορᾶς τῶν λημμάτων, ἀλλ' ὧν οὕτω τις ἄψασθαι τῶν προλαβόντων δεδύνηται, μόνος περιεδράξω διπλῆ τῆ χειρὶ· ἀντὶ γὰρ ἐσθῆτός τινος ἢ χρημάτων ἢ ἀνδραπόδων αὐτὰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς λαβῶν ἔχεις τῷ θησαυρῷ τῆς ἀγάπης ἐναποθέμενος. 70

Ταῦτα λογογράφοι καὶ σοφισταὶ διεξίτωσαν, οἷς κόσμος καλῶς τὰ τοιαῦτα γράφειν, ὁ δὲ γηραιὸς ἡμῶν λόγος τοσοῦτον ἑαυτὸν ὑποκινεῖτω, ὅσον βάδην ἐπεξελεθεῖν τῷ προ τεθέντι ἡμῖν παρὰ τῆς σῆς σοφίας προβλήματι, τί χρὴ γινώσκειν περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων, ἐφ' ὧν μικροῦ δεῖν ἢ γένεσις τῷ θανάτῳ συνάπτεται· ἃ καὶ ὁ σοφὸς ἐν τοῖς ἔξω Πλάτων πολλὰ ἐκ προσώπου τοῦ ἀναβεβιωκότος περὶ τῶν ἐκεῖθεν δικαστηρίων φιλοσοφήσας ἀφῆκεν ἀπόρρητα, ὡς κρεῖττονα ὄντα δηλαδὴ ἢ ὥστε ὑπὸ λογισμὸν ἀνθρώπων ἔλθειν. εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐξήτασμένοις ἐστίν, ὡς λύειν τὰς τοῦ προβλήματος ἀμφιβολίας, δέξῃ δηλαδὴ τὸν εὐρεθέντα λόγον, εἰ δὲ μὴ, συγγνώμη πάντως τῷ γήρα, μόνην τὴν προθυμίαν ἡμῶν εἰς τὸ παρασχεῖν τί σοι τῶν κεχαρισμένων ἀποδεξάμενος, καὶ γὰρ τὸν Ξέρξην, ἐκεῖνον τὸν πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίῳ μικροῦ δεῖν ἐν στρατόπεδον ποιησάμενον καὶ πᾶσαν ἑαυτῷ συγκινοῦντα τὴν οἰκουμένην, ὅτε κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐστράτευσεν, μεθ' ἡδονῆς δέξασθαί φησιν ὁ λόγος πένητός τινος δῶρον. ὕδωρ δὲ τὸ ξένιον ἦν καὶ τοῦτο οὐκ ἐν κεράμῳ φερόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ κοίλῳ τῆς τῶν χειρῶν παλάμης περιεχόμενον. οὕτως οὖν καὶ σὺ κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι μεγαλοφυΐαν μιμῆση πάντως ἐκεῖνον, ᾧ δῶρον ἐγένετο ἢ προαίρεσις, εἴπερ ἡμῶν βραχὺ τε καὶ ὕδατῶδες εὐρεθείη τὸ δῶρον. 71

Ὡσπερ ἐπὶ τῶν οὐρανίων θαυμάτων ὄρα μὲν ἐπ' ἴσης τὰ φαινόμενα κάλλη κἂν πεπαιδευμένος κἂν ιδιώτης τύχη τις ὧν ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπων, διανοεῖται δὲ τὰ περὶ αὐτῶν οὐχ ὁμοίως ὃ τε ἀπὸ φιλοσοφίας ὀρμώμενος καὶ ὁ μόναις ταῖς αἰσθήσεσι τὸ φαινόμενον ἐπιτρέπων (οὗτος μὲν γὰρ ἢ ταῖς ἀκτίσιν ἤδεται τοῦ ἡλίου ἢ τὸ κάλλος τῶν ἄστρων θαύμα τος ἄξιον κρίνει ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ σεληναίου δρόμου ἐπὶ τοῦ μηνὸς παρετήρησεν, ὁ δὲ διορατικὸς τὴν ψυχὴν καὶ διὰ παιδεύσεως πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν οὐρανίων κεκαθαυμένος, καταλιπὼν ταῦτα δι' ὧν εὐφραίνεται τῶν ἀλογωτέρων ἢ αἰσθησις, πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἀρμονίαν βλέπει καὶ ἐκ τῆς ἐγκυκλίου κινήσεως τὴν ἐκ τῶν ἐναντίων εὐαρμοστίαν ἐπισκοπεῖ· πῶς τῆ ἀπλανεῖ περιφορᾷ οἱ ἐντὸς κύκλοι πρὸς τὸ ἔμπαλιν ἀνελίσσονται, πῶς τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα τῶν ἄστρων πολυειδῶς σχηματίζεται, ἐν προσεγγισμοῖς τε καὶ ἀποστάσεσι καὶ ὑποδρομαῖς τε καὶ ἐκλείψεσι καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ πλάγια παραδρομαῖς τὴν ἀδιάλειπτον ἐκείνην ἀρμονίαν ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐξεργαζόμενα· οἷς οὐδὲ τοῦ βραχυτάτου τῶν ἄστρων ἢ θέσις ἀθεώρητος περιορᾶται, ἀλλὰ πάντα τὴν ἴσην παρέχει φροντίδα τοῖς διὰ τῆς σοφίας ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν νοῦν μετοικίσασι)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σύ, ὦ τιμία μοι κεφαλή, τὴν ἐν τοῖς οὔσι τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν βλέπων, ἀφείς ἐκεῖνα περὶ ἃ τῶν πολλῶν ἄσχολός ἐστιν ἡ διάνοια (πλοῦτον λέγω καὶ τῦφον καὶ δόξης ἐπιθυμίαν κενῆς, ἅπερ ἄντικρυς ἀκτίων δίκην περιαστράπτοντα τοὺς ἀλογωτέρους ἐκπλήττειν εἴωθεν), οὐδὲ τὰ δοκοῦντα 72 μικρότερα τῶν ἐν τοῖς οὔσι θεωρουμένων ἀνεξέταστα καταλείπεις ἀνερευνῶν τε καὶ διασκοπούμενος τὴν ἀνωμαλίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, οὐ μόνον τὴν κατὰ πλοῦτον καὶ πενίαν θεωρουμένην ἢ τὰς κατὰ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ γένη διαφορὰς (οἶδας γὰρ ἀντ' οὐδενὸς εἶναι ταῦτα οἷς τὸ εἶναι οὐ καθ' ὑπόστασιν οἰκείαν ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῆ ματαίᾳ ὑπολήψει τῶν τοῖς μὴ οὔσιν ὡς ὑφεστῶσι προσκεχηνόντων· εἰ γοῦν τις ἀφέλοιτο τοῦ λαμπρυνομένου τῆ δόξης τῶν εἰς αὐτὸν βλεπόντων τὴν οἴησιν, οὐδὲν ὑπολειφθήσεται τῷ μεγαλοφρονοῦντι ἐπὶ τῷ διακένῳ φυσήματι, κἂν πᾶσα τῶν χρημάτων ἢ ὕλη παρ' αὐτῷ κατορωρυγμένη τύχη), ἀλλά σοι διὰ φροντίδος ἐστὶ

γνώναι τά τε ἄλλα τῆς θείας οἰκονομίας, πρὸς ὃ τι τῶν γινομένων ἕκαστον βλέπει, καὶ τίνος χάριν τῷ μὲν εἰς γῆρας μακρὸν παρατείνεται ἡ ζωὴ, ὁ δὲ τοσοῦτον μετέχει τοῦ ζῆν, ὅσον δι' ἀναπνοῆς τὸν ἀέρα σπᾶσαι καὶ εὐθύς καταλῆξαι τοῦ βίου. εἰ γὰρ οὐδὲν ἄθεοι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων ἐστί, πάντα δὲ τῆς θείας ἐξήπται βουλήσεως, σοφὸν δὲ καὶ προνοητικὸν τὸ θεῖον, πάντως τις ἔπεστι καὶ τούτοις λόγος, τῆς σοφίας ἅμα τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοητικῆς ἐπιμελείας τὰ γνωρίσματα φέρων· τὸ γὰρ εἰκῆ τι καὶ ἀλόγως γινόμενον οὐκ ἂν ἔργον εἴη θεοῦ· θεοῦ γὰρ ἴδιον, καθὼς φησιν ἡ γραφή, τὸ Πάντα ἐν σοφίᾳ ποιεῖν. τί οὖν τὸ σοφὸν ἐν ἐκείνῳ; παρῆλθε διὰ 73 γεννήσεως εἰς τὸν βίον ὁ ἄνθρωπος, ἔσπασε τὸν ἀέρα, ἀπὸ οἰμωγῆς τοῦ ζῆν ἤρξατο, ἐλειτούργησε τῇ φύσει τὸ δάκρυον, ἀπήρξατο τῷ βίῳ τῶν θρῆνων, πρὶν τινος μετασχεῖν τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων· πρὶν τονωθῆναι τὴν αἴσθησιν, ἔτι λελυμένος τὰς τῶν μελῶν ἀρμονίας, ἀπαλός τε καὶ διακεχυμένος καὶ ἀδιάθρωτος, καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν πρὶν γενέσθαι ἄνθρωπος (εἴπερ ἀνθρώπου ἴδιον ἡ λογικὴ χάρις ἐστίν, ὁ δὲ οὐπῶ ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον ἐχώρησεν), οὗτος ὁ μηδὲν πλέον ἔχων τοῦ ἔτι ἐν τῇ μητρῷα νηδυῖ συνεχομένου πλην τὸ ἐν ἀέρι γενέσθαι ἐν τούτῳ τῆς ἡλικίας ὧν διὰ θανάτου λύεται ἢ ἐκτεθείς ἢ καταπνιγείς ἢ κατὰ τὸ αὐτόματον δι' ἀρρωστίας τοῦ ζῆν παυσάμενος· τί χρή περι αὐτοῦ ἐννοεῖν; πῶς περι τῶν οὕτω τετελευτηκότων ἔχειν; ὄψεται ἄρα κάκεια ἢ ψυχὴ τὸν κριτήν; παραστήσεται μετὰ τῶν ἄλλων τῷ βήματι; ὑφέξει τῶν βεβιωμένων τὴν κρίσιν; λήψεται τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν ἢ πυρὶ καθαιρομένη κατὰ τὰς τοῦ εὐαγγελίου φωνὰς ἢ τῇ δρόσῳ τῆς εὐλογίας ἐναναψύχουσα; 74 Ἄλλ' οὐκ οἶδα, ὅπως χρή ταῦτα περι τῆς τοιαύτης ἐννοῆσαι ψυχῆς· τὸ γὰρ τῆς ἀντιδόσεως ὄνομα τὸ χρῆναί τι πάντως προπαρασχεθῆναι σημαίνει, τοῦ δὲ μὴ βεβιωκότος ὅλως ἢ ὕλη τοῦ τι παρασχεῖν προαφήρηται· ἐφ' ὧν δὲ δόσις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀντίδοσις κυρίως ὀνομασθήσεται. μὴ οὐσης δὲ τῆς ἀντιδόσεως, οὔτε ἀγαθὸν ἐστὶν οὔτε κακὸν τὸ κατ' ἐλπίδα προκείμενον· τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο τῶν καθ' ἑκάτερον νοουμένων τὴν ἀμοιβὴν ἐπαγγέλλεται· τὸ δὲ μήτε ἐν ἀγαθῷ μήτε ἐν κακῷ εὐρισκόμενον ἐν οὐδενὶ πάντως ἐστίν· ἄμεσος γὰρ ἡ τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως ἐναντιότης, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ λέγω, ὧν οὐθέτερον ἔσται τῷ μὴ θατέρου κατὰρ ξαντι. τὸ οὖν ἐν μηδενὶ ὄν οὐδ' ἂν εἶναι τις εἴποι ὅλως. εἰ δὲ τις τὸ τοιοῦτον καὶ εἶναι λέγοι καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι, διδόντος, οὐκ ἀποδιδόντος τοῦ θεοῦ τὰ ἀγαθὰ τοῖς τοιούτοις, ποῖαν λέγει τῆς ἀποκληρώσεως ταύτης αἰτίαν; ποῦ τὸ δίκαιον συναποδείξει τῷ λόγῳ; πῶς δὲ ταῖς εὐαγγελικαῖς φωναῖς σύμφωνον δείξει τὸ νόημα; ἐκεῖ συναλλαγματικὴν τινα τῆς βασιλείας τὴν ἐμπορίαν τοῖς ἀξιουμένοις προσγίνεσθαι λέγει· ἐπειδὴ γὰρ τὸ καὶ τό, φησί, πεποιήκατε, τὴν βασιλείαν ἂν τιλαβεῖν ἐστε δίκαιοι. ἐνταῦθα δὲ μηδεμιᾶς μήτε πράξεως μήτε προαιρέσεως ὑπόυσης, τίνα καιρὸν ἔχει καὶ τούτοις παρὰ τοῦ θεοῦ γίνεσθαι λέγειν τὸ ἐξ ἀμοιβῆς ἐλπίζόμενον; εἰ δὲ τις ἀβασανίστως τὸν τοιοῦτον δέξεται λόγον, ὡς πάντως ἐν 75 ἀγαθοῖς ἐσομένου τοῦ παρελθόντος οὕτως ἐπὶ τὸν βίον, ἐκ τούτου μακαριστότερον ἀναφανήσεται τῆς ζωῆς τὸ μὴ μετ' ἔχειν ζωῆς, εἴπερ ἐκείνῳ μὲν ἀναμφίβολος ἡ τῶν ἀγαθῶν μετουσία, κἂν βαρβάρων τύχη γονέων καὶ μὴ νενομισμένῳ κυρηθῆ γάμῳ, τῷ δὲ βεβιωκότῳ τὸν χωρητὸν τε καὶ νόμιμον τῇ φύσει χρόνον πάντως ἢ πλέον ἢ ἔλαττον ὁ τῆς κακίας μολυσμὸς τῇ ζωῇ καταμίγνυται, ἢ, εἰ μέλλοι παντελῶς τῆς πρὸς τὸ κακὸν κοινωνίας ἐκτὸς εἶναι, πολλῶν αὐτῷ δεῖ ἰδρώτων πρὸς αὐτὸ τοῦτο καὶ πόνων· οὐ γὰρ ἀκμητὶ κατορθοῦται τοῖς μετιούσιν ἢ ἀρετῇ οὐδὲ ἄπονός ἐστι τοῖς ἀνθρώποις ἢ τῶν καθ' ἡδονὴν ἀλλοτρίωσις· ὥστε ἐνὶ τῶν ἀνιαρῶν ἐξ ἀμφοτέρων συνενεχθῆναι δεῖν πάντως τὸν μετασχόντα τοῦ χρονιωτέρου βίου, ἢ νῦν τῷ ἐπιπόνῳ τῆς ἀρετῆς ἐναθλοῦντα ἢ τότε διὰ τὴν ἐν κακίᾳ ζωὴν τῇ ἀντιδόσει τῶν ἀλγεινῶν ὀδυνώμενον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀώρων τοιοῦτόν ἐστιν οὐδὲν, ἀλλ' εὐθύς ἢ ἀγαθὴ λῆξις τοὺς ἐν ἀωρίᾳ μεταστάντας ἐκδέχεται, εἴπερ

ἀληθεύει τῶν οὕτως ὑπειληφόντων ὁ λόγος, οὐκοῦν ἐκ τοῦ ἀκολούθου καὶ τοῦ λόγου προτιμότερα δειχθήσεται ἢ ἀλογία καὶ ἡ ἀρετὴ οὐδενὸς ἀξία διὰ τούτων ἀναφανήσεται· εἰ γὰρ μηδεμία γέγονε ζημία πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν τῷ μὴ μετασχόντι τῆς ἀρετῆς, μάταιον ἂν εἴη τὸ περὶ ταύτην πονεῖν καὶ ἀνόνητον, τῆς ἀλόγου καταστάσεως ἐν τῇ τοῦ θεοῦ κρίσει προτερευούσης. Ταῦτα σὺ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα διανοοῦμενος ἐξετάσαι τὸν περὶ τούτου λόγον διεκελεύσω, ὡς ἂν ἡμῖν διὰ τῆς ἀκολούθου 76 ζητήσεως ἐπὶ τινος βεβαίου νοήματος ἢ περὶ αὐτοῦ ἰδρυθεῖη διάνοια. ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ δυσθεώρητον τοῦ προτεθέντος ἡμῖν σκέμματος βλέπων ἀρμόζειν μὲν οἶμαι καὶ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνὴν τῷ παρόντι λόγῳ, ἣν ἐπὶ τῶν ἀνεφίκτων ἐκεῖνος πεποιήται λέγων Ὡ βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ ἀπόστολος ἴδιον τοῦ πνευματικοῦ φησι τὸ ἀνακρίνειν τὰ πάντα καὶ ἀποδέχεται τοὺς παρὰ τῆς θείας χάριτος πλουτισθέντας Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, καλῶς ἔχειν φημι μὴ κατολιγωρῆσαι τῆς δυνατῆς ἐξετάσεως μηδὲ περιδεῖν τὸ ζητούμενον ἐν τούτοις ἀνερεύνητόν τε καὶ ἀθεώρητον, ὡς ἂν μὴ καθ' ὁμοιότητα τῆς τοῦ προβλήματος ὑποθέσεως καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἀτελής ἀφανισθεῖη καὶ ἄωρος, καθάπερ τι νήπιον τῶν ἀρτιτόκων πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν καὶ ἀδρυνθῆναι, οἷόν τινα θανάτῳ τῇ ῥαθυμίᾳ τῶν πρὸς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἀτονούντων διαφθειρόμενος. Φημι τοίνυν καλῶς ἔχειν μὴ ῥητορικῶς τε καὶ ἀγωνιστικῶς εὐθύς κατὰ στόμα πρὸς τὰς ἀντιθέσεις συμπλέκεσθαι, ἀλλὰ τινὰ τάξιν ἐπιθέντας τῷ λόγῳ δι' ἀκολούθου προάγειν τὴν περὶ τοῦ προβλήματος θεωρίαν. τίς οὖν ἡ τάξις; τὸ γινῶναι πρῶτον ὅθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ ὅτου χάριν ἦλθεν εἰς γένεσιν· εἰ γὰρ τούτων μὴ διαμάρτοιμεν, οὐδὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν θεωρίας ἡμαρτηκότες ἐσόμεθα. τὸ μὲν οὖν ἐκ θεοῦ πᾶν, ὃ τί πέρ ἐστι μετ' αὐτὸν ἐν τοῖς οὕσιν 77 νοούμενόν τε καὶ ὀρώμενον, τὸ εἶναι ἔχειν περιττόν ἂν εἴη λόγῳ κατασκευάζεσθαι, οὐδενός, οἶμαι, τῶν ὀπωσοῦν ἐπεσκεμμένων τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐνισταμένου· ὁμολογεῖται γὰρ παρὰ πάντων μιᾶς αἰτίας ἐξῆφθαι τὸ πᾶν καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν οὐδὲ ἑαυτοῦ εἶναι ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἀλλὰ μίαν μὲν φύσιν εἶναι ἄκτιστον καὶ αἴδιον, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, παντὸς διαστηματικοῦ νοήματος ὑπερκειμένην, ἀναυξῆ τινὰ καὶ ἀμείωτον καὶ παντὸς ὅρου ἐπέκεινα θεωρουμένην, ἧς ἔργον καὶ χρόνος καὶ τόπος καὶ τὰ ἐν τούτοις πάντα καὶ εἴ τι πρὸ τούτων καταλαμβάνει ἢ ἔννοια νοητόν τε καὶ ὑπερκόσμιον. ἐν δὲ τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναί φαμεν, λόγῳ τινὶ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας ὀδηγῶ πρὸς τοῦτο συγχρώμενοι, ὅς φησι πάντων παρὰ τοῦ θεοῦ παραχθέντων εἰς γένεσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς ἀναδειχθῆναι ἐξ ἑτερογενῶν συγκεκραμένον τὴν φύσιν, τῆς θείας τε καὶ νοεῶς οὐσίας πρὸς τὴν ἀφ' ἐκάστου τῶν στοιχείων αὐτῷ συνεργανισθεῖσαν μοῖραν καταμιχθείσης, γενέσθαι δὲ τοῦτον παρὰ τοῦ πεποιηκότος, ἐφ' ᾧτε εἶναι τῆς θείας τε καὶ ὑπερκειμένης δυνάμεως ἔμψυχόν τι ὁμοίωμα. βέλτιον δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν παραθέσθαι τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως· Καὶ ἐποίησε, φησὶν, ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τοῦ ζώου τούτου 78 κατασκευῆς τῶν πρὸ ἡμῶν τινες ταύτην ἀποδεδώκασιν, ὅτι διχῆ διηρημένης τῆς κτίσεως πάσης, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, εἰς τὸ ὁρατόν τε καὶ ἀόρατον (σημαίνεται δὲ διὰ μὲν τοῦ ἀοράτου τὸ νοητόν καὶ ἀσώματον, διὰ δὲ τοῦ ὁρατοῦ τὸ αἰσθητόν τε καὶ σωματῶδες)· εἰς δύο τοίνυν ταῦτα διηρημένων πάντων τῶν ὄντων (εἷς τε τὸ αἰσθητόν, λέγω, καὶ εἰς τὸ κατ' ἔννοιαν θεωρούμενον) καὶ τῆς μὲν ἀγγελικῆς τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως, ἣτις τῶν ἀοράτων ἐστίν, ἐν τοῖς ὑπερκοσμίσις τε καὶ ὑπερουρανίοις διαιτωμένης διὰ τὸ κατάλληλον εἶναι τῇ φύσει τὸ ἐνδιαίτημα (ἢ τε γὰρ νοεῶν φύσις λεπτὴ τις καὶ καθαρὰ καὶ ἀβαρὴς καὶ εὐκίνητος τό τε οὐράνιον

σῶμα λεπτόν τε καὶ κοῦφον καὶ ἀεικίνητον), τῆς δὲ γῆς ὃ δὴ τῶν αἰσθητῶν ἐστὶν ἔσχατον, οἰκείως τε καὶ καταλλήλως πρὸς τὴν τῶν νοητῶν ἐν αὐτῇ διαγωγὴν οὐκ ἐχούσης (τίς γὰρ ἂν γένοιτο τοῦ ἀνωφεροῦς τε καὶ κούφου πρὸς τὸ βαρὺ τε καὶ ἐμβριθὲς κοινωνία;), ὡς ἂν μὴ τελείως ἄμοιρός τε καὶ ἀπόκληρος ἢ γῆ τῆς νοεῶς τε καὶ ἀσωμάτου διαγωγῆς εἴη, τούτου χάριν προμηθεΐα κρείττονι τὴν ἂν θρωπίνην συστήναι γένεσιν, τῇ νοεῶς τε καὶ θείᾳ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ τῆς γῆϊνης μοίρας περιπλασθείσης, ὡς ἂν τῇ πρὸς τὸ ἐμ βριθὲς τε καὶ σωματῶδες συμφυΐα καταλλήλως ἢ ψυχῇ τῶ στοιχείῳ τῆς γῆς ἐμβιοτεύοι ἐχούσης τι πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον. σκοπὸς δὲ τῶν γινομένων ἐστὶ τὸ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει διὰ τῆς νοεῶς φύσεως τὴν τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην δοξάζεσθαι δύναμιν, τῶν τε ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιχθονίων διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας (λέγω δὲ διὰ τοῦ πρὸς τὸν 79 θεὸν βλέπειν) ἀλλήλοις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συν ἀπτομένων. ἢ δὲ τοῦ βλέπειν πρὸς τὸν θεὸν ἐνεργεῖα οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ζωὴ τῇ νοεῶς φύσει ἐοικυῖά τε καὶ κατάλληλος. ὥσπερ γὰρ τὰ σώματα γῆϊνα ὄντα ταῖς γῆϊναις διακρατεῖται τροφαῖς καὶ τι σωματῶδες ζωῆς εἶδος ἐν τούτοις κατα λαμβάνομεν, ὁμοίως ἐν ἀλόγοις τε καὶ λογικοῖς ἐνεργεῖ μιν οὕτως εἶναι τινὰ χρῆ καὶ νοητὴν ζωὴν ὑποτίθεσθαι, δι' ἣς ἐν τῷ ὄντι συντηρεῖται ἢ φύσις. εἰ δὲ ἢ τῆς σαρκὸς τροφή, ἐπίρρυτός τις οὐσα καὶ ἀπορρέουσα, δι' αὐτῆς τῆς παρόδου δύναμιν τινὰ ζωτικὴν ἐναποτίθεται οἷς ἂν ἐγ γένηται, πόσω μᾶλλον ἢ μετουσία τοῦ ὄντως ὄντος, τοῦ ἀεὶ μένοντος καὶ πάντοτε ὡσαύτως ἔχοντος, ἐν τῷ εἶναι φυλάσσει τὸν μετασχόντα. εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἢ οἰκεία τε καὶ κατάλληλος τῇ νοεῶς φύσει ζωὴ, τὸ τοῦ θεοῦ μετέχειν, οὐκ ἂν διὰ τῶν ἐναντίων γένοιτο ἢ μετουσία, εἰ μὴ τρόπον τινὰ συγγενὲς εἴη τῷ ὀρεγομένῳ τὸ μετεχόμενον. ὡς γὰρ ὀφθαλμῷ γίνεται τῆς αὐγῆς ἢ ἀπόλαυσις τῷ φυσικῇ αὐγῇ ἐν ἑαυτῷ πρὸς τὴν τοῦ ὁμογενοῦς ἀντίληψιν ἔχειν καὶ οὔτε δάκτυλος οὔτε ἄλλο τι τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐνεργεῖ τὴν ὄρασιν διὰ τὸ μηδεμίαν ἐκ φύσεως αὐγῇ ἐν ἄλλῳ τινὶ τῶν μελῶν κατεσκευάσθαι, οὕτως ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ θεοῦ μετουσίας εἶναι τι συγγενὲς πρὸς τὸ μετεχόμενον ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀπολαύοντος. διὰ τοῦτο φησὶν ἢ γραφῇ Κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἂν, οἶμαι, τῷ ὁμοίῳ βλέπει τὸ ὅμοιον. Τὸ δὲ 80 βλέπειν τὸν θεὸν ἐστὶν ἢ ζωὴ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται. ἐπεὶ δὲ πῶς ἢ τοῦ ἀληθῶς ἀγαθοῦ ἄγνοια καθάπερ τις ὁμίχλη τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ἐπεσκοτίσεν, παχυνθεῖσα δὲ ἢ ὁμίχλη νέφος ἐγένετο, ὥστε διὰ τοῦ βάθους τῆς ἀγνοίας τὴν ἀκτίνα τῆς ἀληθείας μὴ διαδύεσθαι, ἀναγκαίως τῷ χωρισμῷ τοῦ φωτὸς καὶ ἢ ζωὴ αὐτῆς συνεξέλιπεν· εἴρηται γὰρ τὴν ἀληθῆ ζωὴν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ ἐνεργεῖσθαι, τῆς δὲ ἀγνοίας πρὸς τὴν θείαν κατανόησιν ἐμποδιζούσης ἐκπεσεῖν τῆς ζωῆς τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ θεοῦ μὴ μετέχουσαν. Μηδεὶς δὲ γενεαλογεῖν ἡμᾶς ἀναγκαζέτω τὴν ἄγνοιαν, πόθεν αὕτη λέγων καὶ ἀπὸ τίνος, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς νοεῖτω τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας, ὅτι ἢ γνῶσις καὶ ἢ ἄγνοια τὸ πρὸς τί πῶς ἔχειν τὴν ψυχὴν ἐνδείκνυται. οὐδὲν δὲ τῶν πρὸς τι νοουμένων τε καὶ λεγομένων οὐσίαν παρίστησιν· ἄλλος γὰρ ὁ τοῦ πρὸς τι καὶ ἕτερος ὁ τῆς οὐσίας λόγος. εἰ οὖν ἢ γνῶσις οὐσία οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ περὶ τι τῆς διανοίας ἐνεργεῖα, πολὺ μᾶλλον ἢ ἄγνοια πόρρω τοῦ κατ' οὐσίαν εἶναι ὡμολόγηται. τὸ δὲ μὴ κατ' οὐσίαν ὄν οὐδὲ ἔστιν ὅλως. μάταιον τοίνυν ἂν εἴη περὶ τοῦ μὴ ὄντος τὸ ὅθεν ἐστὶ περιεργάζεσθαι.

Ἐπειδὴ τοίνυν ζωὴν μὲν ψυχῆς τὴν τοῦ θεοῦ μετουσίαν ὁ λόγος εἶναι φησι, γνῶσις δὲ κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἐστὶν ἢ μετουσία, ἢ δὲ ἄγνοια οὐχί τινός ἐστιν ὑπαρξίς, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν γνῶσιν ἐνεργείας ἀναίρεσις, τῷ δὲ μὴ ἐνεργεῖσθαι τοῦ θεοῦ τὴν μετουσίαν ἢ τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσις ἀναγκαίως ἐπηκολούθησεν (τοῦτο δ' ἂν εἴη τῶν κακῶν τὸ ἔσχατον), 81 ἀκολουθῶς ὁ παντὸς ἀγαθοῦ ποιητῆς τὴν τοῦ κακοῦ θεραπείαν ἐν ἡμῖν κατεργάζεται· ἀγαθὸν γὰρ ἢ θεραπεία. τὸν δὲ τρόπον τῆς

θεραπείας ἄγνοεῖ πάντως ὁ μὴ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν βλέπων μυστήριον. κακοῦ τοίνυν ἀποδειχθέντος τοῦ ἀλλοτριωθῆναι θεοῦ, ὅστις ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἡ θεραπεία τοῦ τοιοῦτου ἀρρωστήματος ἦν τὸ πάλιν οἰκειωθῆναι θεῷ καὶ ἐν τῇ ζωῇ γενέσθαι. ταύτης οὖν τῆς ζωῆς κατ' ἐλπίδα προκειμένης τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν κυρίως ἀντίδοσιν τῶν εὖ βεβιωκότων γενέσθαι τὴν τῆς ζωῆς μετουσίαν καὶ τιμωρίαν τὸ ἔμπαλιν· ἀλλ' ὁμοίον ἐστὶ τῷ κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑποδείγματι τὸ λεγόμενον· οὐδὲ γὰρ τῷ κεκαθαμένῳ τὰς ὄψεις ἔπαθλόν τί φαμεν εἶναι καὶ πρεσβεῖον τὴν τῶν ὁρατῶν κατανόησιν ἢ τῷ νοσοῦντι τὸ ἔμπαλιν καταδίκην τινὰ καὶ τιμωρητικὴν ἀπόφασιν τὸ μὴ μετέχειν τῆς ὁρατικῆς ἐνεργείας. ἀλλ' ὡς ἀναγκαίως ἔπεται τῷ κατὰ φύσιν διακειμένῳ τὸ βλέπειν τῷ τε ἀπὸ πάθους παρενεχθέντι τῆς φύσεως τὸ μὴ ἐνεργὸν ἔχειν τὴν ὄρασιν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ μακαρία ζωὴ συμφυῆς ἐστὶ καὶ οἰκεία τοῖς κεκαθαμένοις τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ἐφ' ὧν δὲ καθάπερ τις λήμη τὸ κατὰ τὴν ἄγνοιαν πάθος ἐμπόδιον πρὸς τὴν μετουσίαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς γίνεται, ἀναγκαίως ἔπεται τὸ μὴ μετέχειν ἐκείνου, οὗ τὴν μετουσίαν ζῶν εἶναι φαμεν τοῦ μετέχοντος.

Τούτων τοίνυν οὕτως ἡμῖν διηρημένων καιρὸς ἂν εἴη διεξετάσαι τῷ λόγῳ τὸ προτεθὲν ἡμῖν πρόβλημα. τοιοῦτον δὲ τι τὸ λεγόμενον ἦν· εἰ κατὰ τὸ δίκαιον γίνεται τῶν ἀγαθῶν ἢ ἀντίδοσις, ἐν τίσιν ἔσται ὁ ἐν νηπίῳ τελευτήσας τὸν βίον μῆτε 82 ἀγαθὸν τι μῆτε κακὸν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ καταβαλόμενος, ὥστε διὰ τούτων γενέσθαι αὐτῷ τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν; ὧ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐξητασμένων ὁρῶντες ἀποκρινόμεθα, ὅτι τὸ προσδοκώμενον ἀγαθὸν οἰκεῖον μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, λέγεται δὲ κατὰ τινὰ διάνοιαν τὸ αὐτὸ καὶ ἀντίδοσις. τῷ δὲ αὐτῷ ὑποδείγματι πάλιν τὸ νόημα τοῦτο σαφηνισθήσεται· δύο γὰρ τινες ὑποκείσθωσαν τῷ λόγῳ ἀρρωστήματι τινὶ κατὰ τὰς ὄψεις συνενεχθέντες. τούτων δὲ ὁ μὲν σπουδαιότερον ἑαυτὸν ἐπιδιδότω τῇ θεραπείᾳ, πάντα ὑπομένων τὰ παρὰ τῆς ἰατρικῆς προσαγόμενα, κἂν ἐπίπονα ἦ· ὁ δὲ πρὸς λουτρά τε καὶ οἰνοφυγίας ἀκρατέστερον διακεισθῶ, μηδεμίαν τοῦ ἰατροῦ συμβουλήν πρὸς τὴν τῶν ὀφθαλμῶν ὑγίειαν παραδεξάμενος. φαμὲν τοίνυν πρὸς τὸ πέρας ἐκατέρου βλέποντες ἀξίως ἀντιλαβεῖν ἐκάτερον τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τοὺς καρπούς, τὸν μὲν τὴν στέρησιν τοῦ φωτὸς, τὸν δὲ τὴν ἀπόλαυσιν. τὸ γὰρ ἀναγκαίως ἐπόμενον ἀντίδοσιν ἐκ καταχρήσεως ὀνομάζομεν. ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ νήπιον ζητουμένων ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἡ τῆς ζωῆς ἐκείνης ἀπόλαυσις οἰκεία μὲν ἐστὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τῆς δὲ κατὰ τὴν ἄγνοιαν νόσου πάντων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ σαρκὶ ζώντων ἐπικρατούσης, ὁ μὲν ταῖς καθηκούσαις θεραπείαις ἑαυτὸν ἐκκαθάρας καὶ οἷόν τινα λήμην τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ἀποκλύσας τὴν ἄγνοιαν ἄξιον τῆς σπουδῆς ἔχει τὸ κέρδος ἐν τῇ ζωῇ τῇ κατὰ φύσιν γενόμενος, ὁ δὲ τὰ διὰ τῆς ἀρετῆς φευγῶν καθάρσια καὶ δυσίατον ἑαυτῷ διὰ τῶν ἀπατηλῶν ἡδονῶν κατασκευάζων τῆς ἀγνοίας τὴν νόσον, παρὰ φύσιν διατεθεὶς ἠλλοτριῶται τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀμέτοχος γίνεται τῆς οἰκείας ἡμῖν καὶ καταλλήλου ζωῆς· τὸ δὲ ἀπειρόκακον νήπιον, μηδεμιᾶς νόσου 83 τῶν τῆς ψυχῆς ὁμμάτων πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς μετουσίαν ἐπιπροσθούσης, ἐν τῷ κατὰ φύσιν γίνεται μὴ δεόμενον τῆς ἐκ τοῦ καθαρθῆναι ὑγείας, ὅτι μὴδὲ τὴν ἀρχὴν τὴν νόσον τῇ ψυχῇ παρεδέξατο. καὶ μοι δοκεῖ διό· τινος ἀναλογίας οἰκείως ἔχειν ὁ παρῶν τοῦ βίου τρόπος τῇ προσδοκωμένῃ ζωῇ. καθάπερ γὰρ θηλῆ καὶ γάλακτι ἢ πρώτη τῶν νηπίων ἡλικία τιθηνουμένη ἐκτρέφεται, εἶτα διαδέχεται ταύτην κατάλληλος ἑτέρα τῷ ὑποκειμένῳ τροφῇ, οἰκείως τε καὶ ἐπιτηδεῖως πρὸς τὸ τρεφόμενον ἔχουσα, ἔως ἂν ἐπὶ τὸ τέλειον φθάσῃ· οὕτως οἶμαι καὶ τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰεὶ καταλλήλων αὐτῇ τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ μετέχειν τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ὡς χωρεῖ καὶ δύναται τῶν ἐν τῇ μακαριότητι προκειμένων μεταλαμβάνουσα, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Παύλου τὸ τοιοῦτον ἐμάθομεν, ἄλλως τρέφοντος τὸν ἤδη διὰ τῆς ἀρετῆς αὐξηθέντα καὶ ἑτέρως

τὸν νήπιον καὶ ἀτελέστερον· πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τοιοῦτους φησὶν, ὅτι Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε· πρὸς δὲ τοὺς πεπληρωκότας τὸ μέτρον τῆς νοητῆς ἡλικίας

Τελείων δέ ἐστι, φησὶν, ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων. καθάπερ τοίνυν οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ὁμοίοις εἰπεῖν εἶναι τὸν ἄνδρα τε καὶ τὸ νήπιον, κἂν μηδεμίαν νόσον ἐκατέρω τούτων προσάπτηται 84 (πῶς γὰρ ἂν ἐν τῷ ἴσῳ τῆς τρυφῆς γένοιτο οἱ τῶν αὐτῶν μὴ μετέχοντες;), ἀλλὰ τὸ μὲν μὴ κακοῦσθαι νόσῳ τινὶ καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπ' ἐκείνου λέγεται παραπλησίως, ἕως ἂν ἕξω πάθους ἐκάτερος ἦ, τῶν δὲ κατὰ τρυφήν ἢ ἀπόλαυσις οὐκέτι ὁμοίως παρὰ τῶν αὐτῶν ἐνεργεῖται (τῷ μὲν γὰρ ὑπάρχει καὶ διὰ λόγων εὐφραίνεσθαι καὶ πραγμάτων ἐπιστατεῖν καὶ εὐδοκίμως ἀρχὰς μετιέναι καὶ ταῖς τῶν δεομένων ἐνεργεσίαις λαμπρύνεσθαι γαμετῇ τε συνοικεῖν, ἂν οὕτω τύχη καταθυμία, καὶ οἴκου ἄρχειν καὶ ὅσα μετὰ τούτων ἐστὶν ἡδέα παρὰ τὸν βίον εὐρεῖν· ἀκροάματά τε καὶ θεάματα, θῆραι καὶ λουτρά καὶ γυμνάσια καὶ συμποτικά καὶ θυμηδία καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον· τῷ δὲ νηπίῳ ἢ τρυφῇ τὸ γάλα ἐστὶ καὶ ἡ τῆς τιθήνης ἀγκάλη καὶ ἡρεμαία κίνησις τὸν ὕπνον ἐφέλκομένη τε καὶ ἠδύνουσα· τὴν γὰρ ὑπὲρ τοῦτο εὐφροσύνην τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας χωρῆσαι φύσιν οὐκ ἔχει· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ διὰ τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ τῆδε βίῳ τὰς ψυχὰς θρέψαντες καί, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, καταγυμνάσαντες ἑαυτῶν τὰ νοητὰ αἰσθητήρια, εἰ πρὸς τὴν ἀσώματον ἐκείνην μετοικισθεῖεν ζωὴν, πρὸς λόγον τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς ἕξεως τε καὶ δυνάμεως τῆς θείας τρυφῆς μεταλήψονται, ἢ πλείονος ἢ ἐλάττονος κατὰ τὴν παροῦσαν ἐκάστου δύναμιν τῶν προκειμένων μετέχοντες· ἡ δὲ ἄγευστος τῆς ἀρετῆς ψυχὴ τῶν μὲν ἐκ πονηρίας κακῶν, ἅτε μηδὲ τὴν ἀρχὴν συνενεχθεῖσα τῇ τῆς κακίας νόσῳ, διαμένει 85 ἀμέτοχος, τῆς δὲ ζωῆς ἐκείνης, ἣν θεοῦ γινώσιν τε καὶ μετουσίαν ὁ πρὸ τούτων λόγος ὠρίσατο, τοσοῦτον μετέχει παρὰ τὴν πρώτην, ὅσον χωρεῖ τὸ τρεφόμενον, ἕως ἂν καθάπερ τινὶ τροφῇ καταλλήλῳ τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος ἐναδρυνθεῖσα χωρητικὴ τοῦ πλείονος γένηται, ἐν δασιλείᾳ τοῦ ὄντος κατ' ἐξουσίαν μετέχουσα. Πρὸς ταῦτα βλέποντες ἕξω μὲν τῶν ἐκ πονηρίας κακῶν ὁμοίως εἶναι φαμεν τὴν ψυχὴν τοῦ τε διὰ πάσης ἀρετῆς ἦκοντος καὶ τοῦ μηδὲ ὄλως μετεσχηκότος τοῦ βίου· οὐ μὴν ἐν τῷ ὁμοίῳ τὴν ἐκατέρου τούτων διαγωγὴν ἐννοοῦμεν. ὁ μὲν γὰρ ἤκουσε, καθὼς ὁ προφήτης φησὶ, τῶν οὐρανίων διηγημάτων, δι' ὧν ἡ δόξα τοῦ θεοῦ καταγγέλλεται, καὶ διὰ τῆς κτίσεως πρὸς τὴν κατανόησιν ὠδηγήθη τοῦ δεσπότου τῆς κτίσεως καὶ διδασκάλῳ τῆς ὄντως σοφίας ἐχρήσατο τῇ ἐν τοῖς οὐσι θεωρουμένη σοφίᾳ τό τε τοῦ φωτὸς τούτου κάλλος κατανόησας ἀναλογικῶς τὸ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κάλλος ἐνόησε καὶ ἐν τῷ παγίῳ τῆς γῆς τὸ τοῦ πεπονηκότος αὐτὴν ἀμετάθετον ἐπαιδεύθη καὶ τὸ ἀμέτρητον τοῦ οὐρανοῦ μεγέθους κατανόησας πρὸς τὸ ἄπειρόν τε καὶ ἀόριστον τῆς ἐμπεριεχούσης τὸ πᾶν δυνάμεως ὠδηγήθη τὰς τε ἀκτῖνας ἰδὼν τοῦ ἡλίου ἐκ τῶν τοσοῦτων ὑψωμάτων μέχρις ἡμῶν διηκούσας τὸ μὴ ἀτονεῖν τὰς προνοητικὰς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας πρὸς ἕκαστον ἡμῶν ἀπὸ τοῦ τῆς θεότητος ὕψους κατιέναι διὰ τῶν φαινομένων ἐπίστευσεν. εἰ γὰρ εἷς ὢν ὁ φωστὴρ κοινῇ τε τὸ ὑποκείμενον ἅπαν τῇ φωτιστικῇ δυνάμει καταλαμβάνει καὶ πᾶσι τοῖς μετέχουσιν ἑαυτὸν ἐπινέμων ὅλος ἐκάστῳ καὶ ἀδιαίρετος πάρεστι, πόσω μᾶλλον ὁ τοῦ φωστῆρος δημιουργὸς καὶ Πάντα ἐν πᾶσι γίνεται, καθὼς φησὶν ὁ 86 ἀπόστολος, καὶ ἐκάστῳ πάρεστι τοσοῦτον ἑαυτὸν διδούς, ὅσον τὸ ὑποκείμενον δέχεται. ἀλλὰ καὶ στάχυν τις ἰδὼν ἐπὶ γῆς καὶ τὴν ἐκ φυτοῦ βλάστην καὶ βότρυν ὠριμον καὶ τὸ τῆς ὀπώρας κάλλος ἢ ἐν καρποῖς ἢ ἐν ἄνθεσι καὶ τὴν αὐτόματον πόαν καὶ ὄρος ἐπὶ τὸ αἰθέριον ὕψος ἀπὸ τῆς ἄκρας ἀνατεινόμενον καὶ τὰς ἐν ὑπωρείαις πηγὰς, μαζῶν δίκην ἐκ τῶν λαγόνων τοῦ ὄρους ἐπιρρεούσας, ποταμούς τε διὰ τῶν κοίλων ῥέοντας καὶ θάλασσαν ὑποδεχομένην τὰ πανταχόθεν ρεύματα καὶ ἐν τῷ μέτρῳ μένουσαν κύματά τε τοῖς αἰγιαλοῖς ὀριζόμενα

καὶ οὐκ ἐπεξιοῦσαν ὑπὲρ τοὺς τεταγμένους ὄρους κατὰ τῆς ἡπείρου τὴν θάλασσαν· ὁ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα βλέπων πῶς οὐκ ἂν τὰ πάντα διαλάβοι τῷ λόγῳ, δι' ὧν γίνεται τοῖς θεολογοῦσιν ἡ διδασκαλία τοῦ ὄντος, οὐ μικρὰν ἑαυτῷ δύναμιν πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς τρυφῆς ἐκείνης παρασκευάσας τῷ εἶναι παρ' αὐτῷ τὰ νοήματα, δι' ὧν ὀδηγεῖται πρὸς ἀρετὴν ἢ διάνοια, γεωμετρίαν τε καὶ ἀστρονομίαν καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ κατανόησιν τῆς ἀληθείας πᾶσάν τε μέθοδον ἀποδεικτικὴν τῶν ἀγνοουμένων καὶ βεβαιωτικὴν τῶν κατειλημμένων καὶ πρό γε τούτων τὴν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς φιλοσοφίαν, τελείαν ἐπάγουσαν κάθαρσιν τοῖς δι' αὐτῆς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις μυστήρια; ὁ δὲ μηδενὸς τούτων ἐν γνώσει γενόμενος μηδὲ χειραγωγηθεὶς διὰ τοῦ κόσμου πρὸς τὴν τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν κατανόησιν, ἀπαλὸς τις καὶ ἀγύμναστος καὶ ἀτριβῆς 87 τὴν διάνοιαν παρελθὼν τὸν βίον, ἐκεῖνος οὐκ ἂν ἐν τοῖς αὐτοῖς εἴη, ἐν οἷς ὁ λόγος τὸν προλαβόντα ἀπέδειξεν, ὡς μηκέτι διὰ τοῦτο μακαριστότερον ἀποδείκνυσθαι κατὰ τὴν προενεχθεῖσαν ἡμῖν ἀντίθεσιν τὸν μὴ μετασχόντα τοῦ βίου τοῦ μετασχόντος καλῶς. τοῦ μὲν γὰρ κακία συνεζηκότος οὐ μόνον ὁ ἀπειρόκακος ἂν εἴη μακαριστότερος, ἀλλὰ τάχα καὶ ὁ μηδὲ τὴν ἀρχὴν παρελθὼν εἰς τὸν βίον· τοιοῦτον γὰρ καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα διὰ τῆς εὐαγγελικῆς φωνῆς ἐδιδάχθημεν, ὅτι ἐπὶ τῶν τοιούτων κρεῖττον τοῦ κατὰ κακίαν ὑφειστώτος ἐστὶ τὸ παντελῶς ἀνυπόστατον· τῷ μὲν γὰρ διὰ τὸ βάθος τῆς ἐμφυεῖσης κακίας εἰς ἄπειρον παρατείνεται ἢ διὰ τῆς καθάρσεως κόλασις, τοῦ δὲ μὴ ὄντος πῶς ἂν ὀδύνη καθάψαιτο; εἰ δέ τις πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον κρίνοι τὸν νηπιώδη καὶ ἄωρον, ὄντως ἄωρος ὁ τοιοῦτός ἐστι τοιαύτη κρίσει περὶ τῶν ὄντων χρώμενος. Ἐρωτᾶς οὖν, ὅτου χάριν ἐν τούτῳ τῆς ἡλικίας τις ὧν τῆς ζωῆς ὑπεξάγεται, τί διὰ τούτου τῆς θείας σοφίας προμηθουμένης. ἀλλ' εἰ μὲν περὶ τούτων λέγοις, ὅσα τῆς παρανόμου κηρύξεως ἔλεγχος γίνεται καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῶν γεννησαμένων ἐξαφανίζεται, οὐκ εἰκότως ἂν τῶν τῆς κακίας ἔργων τὸν θεὸν ἀπαιτοῖς τὸν λόγον, τὸν τὰ μὴ καλῶς ἐπὶ τούτῳ γεγενημένα εἰς κρίσιν ἄγοντα· εἰ δέ τις καὶ ἀνατρεφομένων τῶν γεννητόρων καὶ δι' ἐπιμελείας θεραπευόντων καὶ δι' εὐχῆς σπουδαζόντων ὅμως οὐ μετέχει τοῦ βίου, κατακρατοῦντος μέχρι θανάτου τοῦ ἀρρωσθήματος (ὁ μόνον τῆς αἰτίας ἀναμφιβόλως ἐστίν), ταῦτα περὶ τῶν 88 τοιούτων εἰκάζομεν, ὅτι τελείας ἐστὶ προνοίας οὐ μόνον γεγονότα θεραπεύειν τὰ πάθη, ἀλλ' ὅπως ἂν μηδὲ τὴν ἀρχὴν τις τοῖς ἀπηγορευμένοις ἐγγένοιτο προνοεῖν. τὸν γὰρ ἐγνωκότα ἐπ' ἴσης τῷ παρεληλυθότι τὸ μέλλον ἐπικωλύειν εἰκὸς τὴν ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ζωῆς τοῦ νηπίου πρόοδον, ὡς ἂν μὴ τῇ προγνωστικῇ δυνάμει τὸ κατανοηθὲν κακὸν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος οὕτως βιώσεσθαι τελειωθείη καὶ γένηται τῷ τοιαύτῳ προαιρέσει συζήσεσθαι μέλλοντι ὕλη κακίας ὁ βίος. ὑποδείγματι δέ τι νι ράδιον ἂν εἴη παραστήσαι τὸ νόημα· ἔστω γὰρ καθ' ὑπόθεσιν παντοδαπὴ τις εὐωχία προκειμένη τῷ συμποσίῳ, ἐπιστατείῳ δέ τις τοιοῦτος τῶν δαιτυμόνων, οἷος ἀκριβῶς εἰδέναι τὰ τῆς ἐκάστου φύσεως ἰδιώματα καὶ τί μὲν κατάλληλον τῇ τοιαύτῳ κράσει, τί δὲ ἐπιβλαβὲς καὶ ἀνοίκειον· προσκείσθω δὲ τούτῳ καὶ αὐθεντικὴ τις ἐξουσία τοῦ κατὰ τὸ ἴδιον βούλημα τὸν μὲν τινα μετέχειν τῶν προκειμένων ἔαν, τὸν δὲ ἀποτρέπειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὡς ἂν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κρᾶσιν ἕκαστος τῶν καταλλήλων προσάπτοιτο, ἵνα μήτε ὁ νοσώδης ἐπιτριβεῖη, προσθεὶς ὕλην διὰ τῶν ἐδωδύμων τῇ νόσῳ, μήτε ὁ εὐρωστότερος κάμοι, εἰς πληθωρικὴν ἀηδίαν ἐκπίπτων τῇ ἀκαταλλήλω τροφῇ. ἐν τούτοις εἰ μεσοῦντος τοῦ συμποσίου τις τῶν τῇ οἴνοφλυ γίᾳ προκειμένων ἐξάγεται ἢ ἐν ἀρχῇ ὧν τῆς μέθης ἢ μέχρι τέλους παραμένει τῷ δείπνῳ, ταῦτα τοῦ ἐπιστάτου 89 οἰκονομοῦντος, ὡς ἂν εὐσχημονοίη διαρκῶς ἢ τράπεζα τῶν ἐκ πληθώρας καὶ μέθης καὶ παραφορᾶς κακῶν καθαρεύουσα. ὥσπερ οὖν ὁ τῆς τῶν ἡδυσμάτων κνίσης ἀποσπώμενος οὐκ ἐν ἡδονῇ ποιεῖται τῶν καταθυμίων τὴν στέρησιν, ἀλλ' ἀκρισίαν τινὰ τοῦ ἐπιστατοῦντος καταγινώσκει, ὡς

φθόνω τινὶ καὶ οὐ προνοία τῶν προκειμένων ἀπείργοντος, εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἔτι ἀσχημονοῦντας τῇ παρατάσει τῆς μέθης βλέποι ἐν ἐμέτοις καὶ καρηβαρίαις καὶ τῷ παραφθέγγεσθαι τι τῶν οὐ δεόντων, χάριν ὁμολογεῖ τῷ πρὸ τοῦ τοιούτου πάθους τῆς ἀμέτρου πλησμονῆς αὐτὸν ἀποστήσαντι· εἰ δὴ νενόηται ἡμῖν τὸ ὑπόδειγμα, ῥάδιον ἂν εἶη προσαγαγεῖν τὸ ἐν τούτῳ καταληφθὲν ἡμῖν θεώρημα τῷ προκειμένῳ νοήματι. τί γὰρ τὸ προκειμένον ἦν; ὅτου χάριν ὁ θεός, πολλῆς οὐσης τοῖς πατράσι σπουδῆς φυλαχθῆναι ἑαυτοῖς τὸν τοῦ βίου διάδοχον, ἄωρον πολλάκις ἐν τῷ ἀτελεῖ τῆς ἡλικίας ἔᾶ τὸ τεχθὲν ἀναρπάζεσθαι; πρὸς οὓς ἐροῦμεν τὸ συμποτικὸν ἐκεῖνο ὑπόδειγμα, ὅτι τῆς τοῦ βίου τραπέζης πολλὴν τε καὶ παν τοδαπὴν τῶν ἐδωδύμων τὴν παρασκευὴν ἐχούσης (νόει δέ μοι κατὰ τὴν ὀψαρτυτικὴν ἐμπειρίαν μὴ πάντα τῷ τῆς ἡδονῆς μέλιτι τὰ τοῦ βίου καταγλυκαίνεσθαι, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ τοῖς αὐστηροτέροις τῶν συμπτωμάτων τὴν ζωὴν ἐπαρτύεσθαι, οἷα δὴ φιλοτεχνούσιν οἱ τῶν περὶ γαστέρα καὶ θοίνην ἡδονῶν τεχνῖται τοῖς δριμυτέροις ἢ ἀλμῶσιν ἢ παραστύφουσιν τὰς ὀρέξεις τῶν δαιτυμόνων ἀναρριπίζοντες). ἐπεὶ οὖν οὐ διὰ πάντων ἐστὶ τῶν πραγμάτων μελιθῆς ὁ βίος, ἀλλ' ἔστιν ἐν οἷς ἄλλημ τὸ ὄψον ἐστὶν ἢ στῦψις [ἦ] ὀξώδης, ἢ δηκτικὴ τις καὶ 90 δριμεῖα ποιότης ἐντριβεῖσα τοῖς πράγμασι δύσληπτον ποιεῖ τὴν καρυκίαν τοῦ βίου, πλήρεις δὲ οἱ τῆς ἀπάτης κρατῆρες παντοδαποῦ κράματος, ὧν οἱ μὲν τὸ φυσῶδες πάθος διὰ τοῦ τύφου τῆς ἀπάτης τοῖς ἐμπιοῦσιν ἐποίησαν, οἱ δὲ εἰς παραφορὰν τοὺς ἐμπιόντας ἐξεκαλέσαντο, ἄλλοις δὲ τῶν πονηρῶς κτηθέντων τὸν ἕμετον διὰ τῆς αἰσχροῦς ἀποτίσεως ἀνεκίνησαν· ὡς ἂν οὖν μὴ ἐπιχρονίζοι τῇ τοιαύτῃ τῆς τραπέζης παρασκευῇ ὁ μὴ δεόντως τῷ συμποσίῳ χρησάμενος, θάττον ὑπεξάγεται τοῦ τῶν δαιτυμόνων πληρώματος, κερδαίνων τὸ μὴ ἐν ἐκείνοις γενέσθαι, ὧν ἡ ἀμετρία τῆς ἀπολαύσεως τοῖς λαιμαργοῦσι πρόξενος γίνεται. τοῦτό ἐστὶν ὃ φημι τελείας εἶναι προνοίας κατόρθωμα, τὸ μὴ μόνον συστάνα θεραπεύειν τὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ κωλύειν πρὸ τῆς συστάσεως. ὃ δὴ καὶ περὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀρτιτόκων ὑπενοήσαμεν, ὅτι ὁ λόγῳ τὰ πάντα ποιῶν ὑπὸ φιλανθρωπίας ἀφαιρεῖται τῆς κακίας τὴν ὕλην μὴ διδούς καιρὸν τῇ προαιρέσει τῇ διὰ τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως γνωρισθείση διὰ τῶν ἔργων ἐν κακίας ἐξοχῇ δειχθῆναι οἷα ἐστίν, ὅταν πρὸς τὸ κακὸν τὴν ὁρμὴν ἔχοι.

Πολλάκις δὲ τὴν σεσοφισμένην τῆς φιλαργυρίας ἀνάγκην διὰ τῶν τοιούτων ἐλέγχει ὁ συνιστῶν τὸ τοῦ βίου συμπόσιον, ὡς ἂν, οἶμαι, γυμνὸν τῶν εὐπροσώπων προκαλυμμάτων τὸ τῆς φιλαργυρίας ἀρρώστημα φαίνοιτο μηδενὶ παραπετάσματι πεπλανημένῳ συσκιαζόμενον. φασὶ γὰρ οἱ πολλοὶ διὰ τοῦτο 91 ταῖς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαις ἐπιπλατύνεσθαι, ὡς ἂν πλουσιωτέρους τοὺς ἐξ αὐτῶν γεγονότας ποιήσαιεν· ὧν ἐλέγχει τὴν νόσον ἰδίαν οὖσαν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἐγγινομένην ἢ ἀπροφάσιτος τῶν ἀτέκνων πλεονεξία· πολλοὶ γὰρ οὔτε ἔχοντες διαδοχὴν ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἐμόχθησαν οὔτε ἐν ἐλπίσι τοῦ σχεῖν ὄντες ἀντὶ μυρίων τέκνων πολλὰς ἐπιθυμίας ἐν ἑαυτοῖς παιδοτροφοῦσιν, οὐκ ἔχοντες ποῦ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀρρωστίας ταύτης ἐπανενέγκωσιν. εἰ δέ τινες κακῶς ἐπιδημοῦντες τῷ βίῳ, τυραννικοὶ τε καὶ πικροὶ τὴν προαίρεσιν, πάσαις ἀκολασίαις δεδουλωμένοι, θυμῷ παραπλήγες, φειδόμενοι τῶν ἀνηκέστων κακῶν οὐδ' ἐνός, λησταὶ καὶ ἀνδροφόνοι καὶ πατρίδων προδόται ἢ εἴ τι τούτων ἐστὶν ἐναγέστερον οἷον πατροφόνοι τε καὶ μητρολῶναι καὶ παιδοκτόνοι καὶ ταῖς παρανόμοις μίξεσιν ἐπιλυσσῶντες, εἰ τοιοῦτοί τινες ὄντες ἐν τῇ κακίᾳ ταύτῃ γηράσκουσιν, πῶς ἐρεῖ τις συμβαίνειν ταῦτα τοῖς προεξητασμένοις; εἰ γὰρ τὸ πρὸ ὥρας ἀνάρπαστον, ὡς ἂν μὴ εἰς τέλος κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ συμποσίου τοῖς πάθει τῆς ζωῆς ταύτης ἐλλαιμαργήσαιεν, προνοητικῶς ὑπεξάγεται τοῦ βιωτικοῦ συμποσίου, τίνος χάριν ὁ τοιοῦτος μέχρι γήρωσ ἐμπαροινεῖ τῷ συμποσίῳ, πονηρὰν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς συμπόταις τὴν τῶν κακῶν ἐωλοκρασίαν ἐπισκεδάζων; πρὸς οὓς ἐροῦμεν μηδὲν ἔλαττον καὶ ἐπὶ τούτων τὴν προνοητικὴν τοῦ θεοῦ

οικονομίαν διαφαίνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι καὶ τὸν πρὸς τοῦτο τὸ μέτρον τῆς πονηρίας ἐλάσαντα χρόνων τισὶ μακρῶν περιόδοις διὰ τῆς αἰωνίας 92 καθάρσεως πάλιν ἀποδοῦναι τῷ τῶν σωζομένων πληρώματι παντὶ πρόδηλον πάντως τῷ πρὸς τὴν θεϊαν δύναμιν βλέποντι. τίς γὰρ οὕτως τῆς θείας φύσεως ἀνεπίσκεπτος, ὡς τὰ ἄλλα τοῦ θεοῦ βλέπων, ὅσα τῷ ὑπερέχοντι τῆς δυνάμεως ἐν μόνῃ τῇ τοῦ θελήματος ὀρμῇ κατειργάσατο, περὶ τοῦτο μόνον ἀτονεῖν αὐτὸν οἶεσθαι; εἰ γὰρ τις ἀνθρωπικῶς ἐξετάζειν ἐθέλοι, δυσκολώτερον εὑρεθήσεται τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὸν ἐν τούτοις κόσμον μὴ ὄντα παραγαγεῖν εἰς τὸ εἶναι ἢ διὰ κακίας πλανηθεῖσαν ψυχὴν πάλιν ἐπαναγαγεῖν [αὐτήν] πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ζωὴν, ὥστε τὸ φιλόανθρωπον θέλημα οὐδὲ ἐπὶ τούτων ἀργὸν ἂν εἴη. τὸ δὲ διαρκὲς τῆς ἐν κακίᾳ τούτῳ ζωῆς οὐ θεόθεν τὰς ἀφορμὰς ἔχει· τοῦ μὲν γὰρ ζῆν τὴν δύναμιν παρὰ τοῦ τὴν ζωὴν πεποιηκότος ἐδέξατο, τοῦ δὲ κακῶς ζῆν ἡ οἰκεία καθηγείται προαίρεσις, ἥς μὴ πρὸς τοῦτο τὴν ῥοπήν ἐχούσης οὐδ' ἂν ἦν ὅλως ἐν κακίᾳ ὁ ἄνθρωπος. κακὸν γὰρ κατ' οἰκείαν ὑπόστασιν οὐδέν, μὴ ἐν τῇ προαιρέσει τοῦ κακῶς βιοῦντος δημιουργούμενον. εἰ οὖν τῆς συνισταμένης ἐν τινι κακίας ὁ θεὸς ἀναίτιος, οὐκέτι ἂν εὐλόγως εἰς ἐκεῖνον ἀναφέροιτο τῆς ἐν κακίᾳ τούτων ζωῆς ἡ αἰτία. Ἄλλὰ διὰ τί, πάντως ἐρεῖς, τὸν μὲν προνοητικῶς ὑπεξάγει τοῦ βίου πρὶν τελειωθῆναι διὰ τοῦ κακοῦ τὴν προαίρεσιν, τὸν 93 δὲ καταλείπει γενέσθαι τοιοῦτον, ὡς ἄμεινον αὐτῷ εἶναι τὸ μὴ γενέσθαι ὅλως; πρὸς δὲ τοῦτο τοιοῦτόν τινα τοῖς εὐγνωμονεστέροις ἀποδώσομεν λόγον, ὅτι πολλάκις ἡ ζωὴ τῶν εὐ βεβιωκότων καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν αἰτία τοῦ βελτίονος γίνεται. καὶ μυρίαί τούτων ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς αἱ μαρτυρίαι, δι' ὧν σαφῶς διδασκόμεθα τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ γενομένης τοῖς ἀξίοις κηδεμονίας καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν συμμετέχειν. ἀγαθὸν δ' ἂν εἴη κεφάλαιον καὶ τὸ ἐμποδῶν τινι πρὸς κακίαν γενέσθαι τῷ μέλλοντι πάντως κατ' ἐκείνην βιώσεσθαι. ἐπεὶ δὲ τῶν ἀδήλων ὁ λόγος ἐνταῦθα καταστοχάζεται, πάντως οὐδεὶς αἰτιάσεται πολλαχῇ τοῦ στοχασμοῦ τὴν διάνοιαν ἄγοντος. οὐ μόνον γὰρ τοῖς καθηγουμένοις τοῦ γένους εἴποι τις ἂν τὸν θεὸν χαριζόμενον ὑπεξάγειν τῆς κακῆς ζωῆς τὸν κατ' αὐτὴν βιωσόμενον, ἀλλ' εἰ καὶ μηδὲν εἴη τοιοῦτον ἐπὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων, οὐδὲν ἀπεικὸς οἶεσθαι τὸ χαλεπώτερον ἂν ἐκείνους ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κατὰ κακίαν βίου ἢ τούτων ἕκαστον τῶν ἐπὶ πονηρίᾳ γνωρισθέντων παρὰ τὸν βίον. τὸ γὰρ μηδὲν ἀθεεῖ γίνεσθαι διὰ πολλῶν ἐπεγνώκαμεν, τὸ δ' αὖ πάλιν μὴ τυχαῖά τε καὶ ἄλογα εἶναι τὰ θεόθεν οἰκονομούμενα πᾶς ἂν ὁμολογήσειεν, εἰδὼς ὅτι ὁ θεὸς λόγος ἐστὶ καὶ σοφία καὶ πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἀλήθεια, οὐδὲν δὲ τοῦ λόγου ἄλογον οὐδὲ τοῦ σοφοῦ τι ἄσοφον, οὐδ' ἂν ἡ ἀρετὴ τε καὶ ἡ ἀλήθεια τὸ μὴ ἐνάρετόν τε καὶ ἕξω τοῦ ἀληθοῦς καταδέξαιτο.

Εἴτε οὖν κατὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας ἄωροί τινες ἀναρπάζονται εἴτε τι καὶ ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα ἐστὶ, τὸ πάντως ἐπὶ 94 σκοπῷ τῷ βελτίονι ταῦτα γίνεσθαι συνομολογεῖσθαι προσήκει. οἶδα δὲ τινα καὶ λόγον ἕτερον παρὰ τῆς τοῦ ἀποστόλου σοφίας μαθῶν, δι' ὃν τινες τῶν κατὰ κακίαν ὑπερβαλλόντων κατὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν ζῆσαι ἀφείθησαν· γυμνάσας γὰρ ἐπὶ πλέον τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους λόγῳ καὶ ἀνθυπενεγκῶν ἑαυτῷ τὸ ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἀντιτιθέμενον, τὸ μὴ ἂν εὐλόγως ἐν αἰτίᾳ τὸν κακὸν ἔτι γενέσθαι, εἴπερ θεόθεν ἔχει τὸ κακὸς εἶναι, μὴ ἂν γενόμενος πάντως, εἴπερ ἀβούλητον ἦν τῷ ἐπικρατοῦντι τῶν ὄντων, οὕτως ἀπαντᾶ τῷ λόγῳ διὰ βαθυτέρας τινὸς θεωρίας τὴν ἀνθυποφορὰν ὑπεκλύων· φησὶ γὰρ τὸν θεὸν ἐκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν νέμοντα ἔστιν ὅπου καὶ τῇ κακίᾳ δίδόναι χώραν ἐπὶ σκοπῷ τῷ βελτίονι· τούτου γὰρ ἔνεκεν εἶσαι γενέσθαι καὶ τοιοῦτον γενέσθαι τὸν Αἰγύπτιον τύραννον, ὡς ἂν τῇ ἐκείνου πληγῇ ὁ Ἰσραὴλ παιδευθεῖη, ὁ πολὺς ἐκεῖνος λαὸς καὶ πᾶσαν τὴν ἐξ ἀριθμοῦ περίληψιν διαβαίνων. ἴσως γὰρ τῆς θείας δυνάμεως διὰ πάντων γνωριζομένης καὶ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τοὺς ἀξίους ἰκανῶς ἐχούσης καὶ πρὸς τὴν κόλασιν τῆς κακίας οὐκ ἀτονούσης, ἐπεὶ δὲ πάντως ἐχρῆν ἀποικισθῆναι τῆς

Αἰγύπτου τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὡς ἂν μὴ τις αὐτοῖς γένοιτο τῶν Αἰγυπτίων κακῶν κατὰ τὴν τοῦ βίου πλάνην κοινωνία, τούτου χάριν ὁ θεομάχος ἐκεῖνος, ὁ ἐπὶ παντὶ κακῷ 95 ὀνομαστός Φαραὼ τῆ ζωῆ τῶν εὐεργετουμένων συνανέσχεν τε καὶ συνήκμασεν, ὡς ἂν τῆς διπλῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας ἐφ' ἑκατέρων μεριζομένης ἀξίως τῶν δύο λάβῃ τὴν γνῶσιν ὁ Ἰσραὴλ, τὸ μὲν κρεῖττον ἐφ' ἑαυτοῦ διδασκόμενος, τὸ δὲ σκυθρωπότερον ἐπὶ τῶν διὰ κακίαν μαστιγουμένων ὄρων, ὡς τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σοφίας εἰδότος τοῦ θεοῦ καὶ τὸ κακὸν ἐπὶ τῆ τοῦ ἀγαθοῦ συνεργία μεταχειρίζεσθαι. χρεια γὰρ τῷ τεχνίτῃ (εἰ χρῆ τὸν ἀποστολικὸν λόγον καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων λόγων βεβαιωθῆναι), χρεια τοίνυν τῷ διὰ τῆς τέχνης πρὸς τι τῶν βιωφελῶν ἐργαλείων τυποῦντι τὸν σίδηρον οὐ μόνον τοῦ εὐκόλως τῆ τέχνῃ εἴκοντος ἔκ τινος φυσικῆς ἀπαλότητος, ἀλλὰ κἂν λίαν ἀντίτυπος ὁ σίδηρος ἦ, κἂν μὴ ῥαδίως διὰ πυρὸς ἐκμαλάσσηται καὶ πρὸς τὸ σκεῦος τῶν ἀναγκαίων τοῦ βίου τυπωθῆναι τῷ ἀνυπείκτῳ τε καὶ στερρῷ μὴ οἶός τε ἦ, καὶ τούτου ἡ τέχνη ἐπιζητεῖ τὴν συνεργίαν· ἄκμονι γὰρ χρήσεται τῷ τοιούτῳ, ὡς ταῖς ἐπὶ τούτου πληγαῖς τὸν εὐεργῆ τε καὶ ἀπαλὸν πρὸς τι τῶν χρησίμων ἀποτυποῦσθαι. Ἄλλ' ἔρεῖ τις, ὅτι οὐ πάντες παρὰ τὸν βίον τοῦτον τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας ἀπέλαυσαν· οὐδὲ γὰρ οἱ κατ' ἀρετὴν βιοτεύοντες ἐν τῆ ζωῆ ταύτῃ τῶν τῆς ἀρετῆς ἰδρώτων ἀπώναντο· τί οὖν, φησί, τούτων εἶναι τὸ χρήσιμον ἐπὶ τῶν ἐν κακίᾳ ἀτιμωρήτως βεβιωκότων; παραθήσομαί σοι καὶ πρὸς τοῦτο λόγον τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ὑψηλότερον· φησὶ γὰρ που τῆς ἑαυτοῦ προφητείας ὁ μέγας Δαβὶδ μέρος τι τοῖς ἐναρέτοις εὐφροσύνης καὶ τὸ τοιοῦτον εἶναι, ὅταν ἀντιπαραθεωρῶσι τοῖς οἰκείοις ἀγαθοῖς τὴν τῶν κατακρίτων 96 ἀπώλειαν· Εὐφρανθήσεται, γὰρ φησι, δίκαιος, ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν ἀσεβοῦς· τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ· οὐχ ὡς ἐπιχαίρων ταῖς τῶν ἀνιωμένων ὀδύνας, ἀλλ' ὡς τότε μάλιστα γνωρίζων τὸ ἐξ ἀρετῆς τοῖς ἀξίοις παραγινόμενον. σημαίνει γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι προσθήκη τῆς εὐφροσύνης καὶ ἐπίτασις τοῖς ἐναρέτοις γίνεται ἢ τῶν ἐναντίων ἀντιπαραθέσις· τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τὰς χεῖρας ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ νίπτεται, τοιαύτην παρίστησι τὴν διάνοιαν, ὅτι τὸ καθαιρόμενον αὐτοῦ τῆς κατὰ τὴν ζωὴν ἐνεργείας ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἁμαρτωλῶν διαδείκνυται· ἢ γὰρ τοῦ νίψασθαι λέξις καθαρότητος ἔμφασιν διερμηνεύει, ἐν αἵματι δὲ οὐχὶ νίπτεται τις ἀλλὰ μολύνεται, ὥστε διὰ τούτου δῆλον γενέσθαι, ὅτι ἢ τῶν σκυθρωποτέρων ἀντιπαραθέσις τὴν τῆς ἀρετῆς μακαριότητα δείκνυσιν. Συναπτόον τοίνυν ἐπὶ κεφαλαίῳ τὸν λόγον, ὡς ἂν εὐμνημόνευτα γένοιτο τὰ ἐξητασμένα νοήματα. ἢ γὰρ ἄωρος τελευτῆ τῶν νηπίων οὔτε ἐν ἀλγεινοῖς εἶναι τὸν οὕτω τοῦ ζῆν παυσάμενον νοεῖν ὑποτίθεται οὔτε κατὰ τὸ ἴσον τοῖς διὰ πάσης ἀρετῆς κατὰ τὸν τῆδε βίον κεκαθαρμένοις γίνεται, προμηθεῖα κρεῖττονι τοῦ θεοῦ τὴν τῶν κακῶν ἀμετρίαν κωλύοντος ἐπὶ τῶν μελλόντων οὕτω βιώσεσθαι. τὸ δὲ ἐπιβιώναι τινὰς τῶν κακῶν οὐκ ἀνατρέπει τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν· τῆ γὰρ πρὸς τοὺς γεννησαμένους χάριτι τὸ κακὸν ἐπ' ἐκείνων ἐνεποδίσθη· οἷς δὲ οὐκ ἦν τις ἐκ γονέων πρὸς τὸν θεὸν παρρησία οὐδὲ τοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ τοιοῦτον ἔτι τῆς εὐεργεσίας εἶδος συμπαρεπέμφθη· ἢ πολλῷ χαλεπώτερος τῶν ἐπὶ κακίᾳ γνωρίμων ὁ κωλυθεὶς διὰ τοῦ θανάτου γενέσθαι κακὸς ἐφάνη ἂν, εἴπερ ἀκώλυτον ἔσχε τὴν πονηρίαν, ἢ εἴ τινες καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον 97 τῆς πονηρίας μέτρον προεληλύθασιν, ἢ ἀποστολικὴ θεωρία παραμυθεῖται τὸ ζήτημα, ὡς εἰδότος τοῦ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιοῦντος καὶ διὰ τοῦ κακοῦ τι τῶν ἀγαθῶν κατεργάσασθαι. εἰ δέ τις καὶ ἐν πονηρίᾳ τὸ ἄκρον ἔχει καὶ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ κατὰ τὸ ῥηθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα παρὰ τῆς τοῦ θεοῦ τέχνης κατεχαλκεύθη, τοῦτο προσθήκη τῆς εὐφροσύνης τῶν εὐ βεβιωκότων γίνεται, καθὼς ἢ προφητεία νοεῖν ὑποτίθεται, ὅπερ οὐ μικρὸν ἐν ἀγαθοῖς ἂν τις λογίσαιτο οὐδὲ τῆς τοῦ θεοῦ προμηθείας ἀνάξιον.